

Bitlis İli Tatvan İlçesine Yönelik Tersine Göç Hareketlerinin Sebepleri ve Tatvan Üzerindeki Rolü

Mesut KARAMAN*

Öz: Ekonomik, sosyal ve kültürel alanda yaşanan gelişmeler iç göçün yönünü de tayin etmektedir. Son dönemlere kadar Türkiye'nin Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinden batı illerine yönelik gerçekleşen göç hareketleri tersine dönmektedir. Bilhassa 2020 yılında başlayan ve küresel düzeni derinden etkileyen Covid-19 pandemisinin meydana getirdiği ekonomik istikrarsızlık ve yeni yaşam arayışları/anlayışları göç hareketliliğinin değişmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Tatvan ilçesi özelinde, 2020 yılı sonrasında ilçeye gelen ve çeşitli entegrasyon problemleri yaşayan göçmenlerin kente dönüş sebepleri ve ilçede yaşadıkları sorunların tespiti bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Göçle gelen ailelerin göç ettikleri yerlerde iş bulana kadar geçen süreçte yaşadıkları sorunlar ve bu ailelerin göç ettikleri yerlerdeki sosyal entegrasyonu sağlamaya yardımcı unsurlar tespit edilerek çalışma kapsamında analiz edilmiştir. Bu çalışmada nitel yöntem kullanılarak 2020 sonrasında batı illerinden Tatvan ilçesine göç eden toplamda 16 kişi ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilerek, onların bu süreçte yaşadıkları entegrasyon problemleri ve dönüş sonrasında sosyoekonomik düzlemde yaşadıkları sorunlar tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Göç, Aile, İç Göç

The Causes of Reverse Migration Movements Towards Tatvan District of Bitlis Province and Its Role on Tatvan

Abstract: Economic, social and cultural developments also determine the direction of internal migration. Until recently, migration movements from Turkey's Eastern and Southeastern Anatolia regions to the western provinces have received. In particular, the economic instability caused by the Covid-19 pandemic, which started in 2020 and deeply affected the global order, and new life searches/perspectives have a consequential impact on the change in migration mobility. The main purpose of this study is to identify the problems of immigrants who came to the city after 2020 and experienced various integration problems in Tatvan reason for returning to the city. The problems experienced by migrant families in the process until they find a job in the places where they migrate and the factors that help to ensure social integration in the places where these families migrate have been identified and analyzed within the scope of the study. In this study, in-depth interviews were conducted with a total of 16 people who migrated from western provinces to Tatvan district after 2020 with qualitative method, and both the integration problems they experienced in this process and the problems they experienced in the socio-economic plane after their return were identified.

Keywords: Migration, Family, Internal Migration

Giriş

Bir yerden başka bir yere istemli ya da istemsiz yapılan göç hareketi insanlık tarihiyle birlikte güncelliğini muhafaza etmektedir. Göç, bireysel ve toplumsal açıdan mekânsal anlamda bir yer değişikliğine karşılık gelmektedir (Özer, 2004: 11). Göç sebebiyle terk edilen mekân ile yerleşilen mekân arasındaki bağlantı ya da bu mekânlardaki durumların değişmesi gibi etkenlerle göç hareketlerine anlamlar yüklenilmektedir (Yılmaz, 2014: 1692). Göç hareketlerinin yaşandığı bölgelerde sosyal, ekonomik, kültürel ve demografik açıdan değişimlerin yaşanması kaçınılmaz olmaktadır. Göç genel olarak iç göç ve dış göç şeklinde iki kısım halinde değerlendirilmektedir. İç göçler, ülke sınırları içerisinde meydana gelen gönüllü, zorunlu, mevsimlik ve sürekli göçlerdir. Dış göçler ise ülke dışına gerçekleşen beyin göçü, işçi göçü ve mübadele gibi göçlerdir. Bu çalışmada son yıllarda literatürde sıkça karşılaştığımız tersine göç olgusu ve göç eden aile bireylerinin göç ettikleri yerlerde karşılaştıkları sosyal, ekonomik ve kültürel sorunlar ile ailelerin sosyal entegrasyonlarını destekleyici unsurlar Bitlis ili Tatvan ilçesi özelinde irdelenmiştir.

Türkiye’de İkinci Dünya Savaşından sonra ülke içinde gerçekleşen iç göçlerin seyri 1980 yılı sonrasında 2000’li yıllara kadar kırdan kente şeklinde olmuştur. İç göç sadece kırdan kente değil Doğu ve Güneydoğu illerinden Batı illerine de gerçekleşmiştir. Batı illerine doğru seyreden göçler; buralarda çarpık kentleşme, yoğun nüfus artışı ve gecekondulaşmaya sebep olmuştur. Batı illerindeki bu düzensizliği azaltmak için özellikle kırsal alanlarda tersine göçü teşvik edici sosyoekonomik politikalar devlet eliyle uygulanmaya başlanmıştır (DPT, 2000: 70). Tersine göçü teşvik edici itici ve çekici etkenler Everet Lee’nin itme ve çekme teorisi çerçevesinde değerlendirilmiştir (Lee, 1966: 50). Bitlis ili Tatvan ilçesine doğru seyreden tersine göç hareketi 2020 yılındaki Covid-19 salgınıyla birlikte ivme kazanmıştır. Tatvan ilçesinde son yıllarda meydana gelen nüfus artış hızı bu çalışmayı önemli kılmaktadır. Ancak göç kendi içinde yeni bir başlangıcı barındırdığı için yeni sorunların ortaya çıkması da muhtemel hale gelmektedir. Ayrıca göç hareketleriyle birlikte göç edilen yerin demografik yapısı değişebilmekte ve bu durum işgücü piyasasına doğrudan etki edebilmektedir. Nitekim bu durum nüfus artışı, sosyal, ekonomik, eğitim ve güvenlik gibi bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Bununla beraber 2020 yılı sonrası Tatvan ilçesinde gerek ekonomik gerekse de şehirleşme bağlamında meydana gelen gelişmeler de değerlendirilerek bütüncül bir yaklaşımla ele alınmaya çalışılmıştır. Tatvan ilçesine tersine göç etmiş olan on altı ailedeki anne ya da babayla nitel araştırma yöntemi tercih edilerek yarı yapılandırılmış görüşme formuyla yüz yüze gerçekleştirilen görüşmeler tematik analiz tekniğiyle yorumlanmıştır. Çalışmanın sadece Bitlis ili Tatvan ilçesini kapsamaması bu çalışmanın sınırlılığını oluşturmuştur.

1. Göç Kavramı

Göç kavramının tanımı genel olarak göçe sebep olan etkenleri de içerisinde barındırarak yapılmaktadır. Bununla birlikte en genel tanımıyla göç; siyasal değişim, ekoloji, ekonomik ya da kişisel nedenlerle, belirli bir yerden farklı bir yere yapılan ve süresi belli ya da belirsiz olan yerleşmeyi hedefleyen toplumsal, coğrafik ve kültürel bir yer değiştirme hareketidir (Yalçın, 2004: 13). Ekonomik istikrarsızlık, siyasal olaylar, savaş durumları ve aşırı yoksulluk gibi etkenlerin iticiliği; işgücü arzı, istihdam imkânları, göç edilen yerdeki kültürel yakınlık, memleket özlemi gibi çekici etkenler, göç hareketlerinin yönünü ve hızını belirleyen temel unsurlardır (Ritzer, 2011: 347).

Türkiye’de yaşanan göç olayları çoğunlukla kırsaldan kentlere ya da kentlerden kentlere doğru olmuştur. Türkiye’de 1950 yılından sonra sanayileşmenin artmasıyla birlikte kentleşme oranı ve buna bağlı olarak köylerden kentlere göçlerde de artış olmuştur. Türkiye’de yaşanan iç göçler, bölgeler arasındaki nüfus dağılımını da etkilemiştir. Göç yönünün daha çok Doğu Anadolu Bölgesi ve Karadeniz Bölgesi’nden Marmara Bölgesi ve Ege Bölgesine doğru olduğu gözlemlenmiştir. 1980 yılında kırsaldan büyük kentlere göç edenlerin nüfus oranı %9,34, 1990’da % 10,81 ve 2000 yılında ise %11,02 olarak tespit edilmiştir. 1980 ile 2000 yılları arasında yaklaşık on beş milyon insan, farklı sebeplerle yaşadıkları yerleri terk etmiştir (Güreşçi, 2010: 79).

Toplumsal hayatı her yönüyle etkileyip büyük ölçüde değişimlere sebep olan göç, imkânlar çerçevesinde nice umutlarla yerini terk eden göçmenler için bir kurtuluş reçetesi olarak görünürken hem göçmenler için hem de göç edilen yerde çeşitli sorunları da doğuran bir yapı olmaktadır. Göç eden aile

bireylerinin yerleştikleri bölgelerde karşılaştıkları güçlüklerle mücadele etmek zorunda kalmaları onları, sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan zor durumda bırakmaktadır. Göçten kaynaklanan bu sorunları azaltmak için tersine göç başvuru bir yöntem olabilmektedir. (Ekici & Tuncel, 2015: 11-12).

1. 1. Tersine Göç ve Tatvan İlçesi

Tersine göç, normal zamanda göç veren konumda olan bir yerin, itici ya da çekici sebeplerle göç almaya başlaması durumu olarak ifade edilmektedir (Chacko, 2007: 131-140). Gelişmekte olan bölgelerdeki yeni istihdam alanlarının oluşturulması, tarım ve hayvancılığı teşvik edici uygulamalar ve gelir getirici hibe projeleri doğrultusunda tersine göç teşvik edilmektedir (İslamoğlu & Benli, 2013: 76).

Bitlis ili Tatvan ilçesinin nüfusu 2019 yılından sonra sürekli bir artış içerisinde olmuştur. Özellikle 2020 yılında yaşanan Covid-19 pandemisiyle birlikte Tatvan ilçesine doğru gerçekleşen tersine göçün Tatvan nüfusundaki artış oranında etkili olduğu düşünülmektedir. Aşağıdaki tabloda Tatvan ilçesinin 2019 yılı ve sonrasındaki nüfus artışı gösterilmiştir.

İl/İlçe	Yıl	Nüfus	Yıllık Nüfus
			Artış Hızı (Binde)
Bitlis/Tatvan	2019	93.189	5.32
	2020	94.697	16.05
	2021	96.884	22.83
	2022	99.198	23.6
	2023	102.036	28.21

TÜİK. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> 24.04.2024

1.2. Tersine Göçle İlgili Sosyolojik Yaklaşımlar

Tersine göç kavramını bu kavramla ilgili sosyolojik yaklaşımlar çerçevesinde değerlendirmek konuyu daha anlaşılır kılacaktır. Bu sosyolojik yaklaşımlar; Neo-klasik Yaklaşım, Yapısalcı Yaklaşım, Transnasyonalizm, Sosyal Ağ Teorisi ve İtme- Çekme kuramıdır. Neo-klasik yaklaşım, göç teorileriyle ilgili çağdaş kuramcılarının çıkış noktası olarak kabul edilmektedir. Bu yaklaşım göç olgusunu hem dar alanda hem de geniş bir alanda ele almaktadır. Tersine göçün iş gücünün hayat bulduğu noktalara doğru olduğunu savunmaktadır. Neo-klasik yaklaşıma göre göçün yönünü belirleyen temel etken, iş gücü arzı ve coğrafi farklılıklarla birlikte bölgeler arasında değişen sermaye ve ücret farklılıklarıdır (Özcan, 2017: 195). Buradaki temel öge, göç eden kişilerin göç ettikleri yerlerde daha çok gelir elde edecekleri amacıyla yerlerini terk etmeleridir (Todaro, 1969: 138-148). İnsanların daha çok gelir elde etme isteği ya da daha rahat iş bulma ümidiyle göç ettikleri yerlerde beklentilerinin karşılanmaması onları tersine göçe zorlamaktadır.

Yapısalcı yaklaşım ise göç alan ve göç veren yerlerdeki sosyal, ekonomik ve kültürel etkenlerin göçe sebep olduğunu savunmaktadır. Ekonomik sebeplerin yanı sıra kültürel uyumsuzluğun da göçe sebep olduğunu savunur (Cassarino, 2004: 253-279). Bu teoriye göre bazı insanlar daha yerini terk etmeden dönme eğilimi içerisindedirler. Yeterli sermaye biriktiği zaman memleketlerine dönmektedirler. İş sebebiyle belli bir süre gurbette yaşamış kişiler de emekli olduktan sonra memlekette yaşama eğilimi içerisindedirler (Kepenek & Uzman, 2018: 17). Belli sebeplerle terk edilen yerdeki olumsuzlukların ortadan kalması ve orada yeni cazibe alanlarının oluşmasıyla bazı gruplar kendi memleketlerine dönme çabasını kolaylaştırmaktadır (Dumon, 1986: 122). Bu teoriye göre insanlar genel olarak terk ettikleri yerlerle olan sosyal ve kültürel bağlarını korumak istemektedirler. Göç ile ilgili diğer bir yaklaşım olan transnasyonalizm, daha çok dış göç olarak değerlendirilen ulus ötesi göçleri açıklamak için kullanılan bir yaklaşımdır (Güllüpnar, 2012: 1-16). Bu

yaklaşımına göre göçmenler göç ettikleri yerlerdeki akraba ve tanıdıklarıyla etkili iletişim kurma çabasındayken bir taraftan da terk ettikleri yerlerdeki akrabalarıyla bağlarını sürdürmektedirler. Transnasyonalizm, küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan bir kavramdır. Transnasyonalizm, göçün sebepleriyle çok fazla ilgilenmez. Onun ilgi alanı siyasi sınırlar çerçevesinde sosyo-ekonomik refaha ulaşma hedefinde olan göçmenlerin iletişim ağlarıdır (Özcan, 2017: 183-215).

Diğer bir sosyolojik yaklaşım olan sosyal ağ teorisinin temelini; bireylerin ülke sınırları dışında göç ettikleri yerlerde göç alan ülke ile göç veren ülke arasında meydana getirdikleri sosyal ilişki ağlarını ve bu ağların, göç alan ülke ile göç veren ülke üzerindeki etkisi oluşturmaktadır. Bu sosyal ağlar her türlü sosyal temele ve sosyal değişkene bağlı olarak oluşturulmuş, güçlü ve zayıf ağlardır (Çağlayan, 2006: 85). Bireyler yerleştikleri yeni yerleşim yerlerindeki diasporalarla, diğer göçmenlerle ve yerli halkla bağ kurmaktadır. Bireyler bu sosyal ilişki ağlarını geliştirip genişleterek kendilerine ait sosyal sermaye edinmektedirler. Bu teori tersine göç olgusunu değerlendirirken ekonomik ve kültürel nedenlerin yanı sıra sosyal ilişkileri de sürece dahil etmektedir. Bireyler döndükleri yerlerde ekonomik sermayenin yanında edindikleri sosyal sermayeyi de etkin bir şekilde kullanmaktadırlar.

Son olarak değerlendireceğimiz İtme – Çekme kuramının temel konusunu E.G Ravenstein 'in "Göç Kanunları" (1885) çalışmasındaki önermelerini günümüz koşullarına göre düzenleyen Lee oluşturmuştur. Lee, bütün göç süreçlerinin bir çıkış ve varış noktasının olduğunu ifade etmiştir. Bu iki faktörle birlikte göç sürecinde ara faktörlerin ve bireysel faktörlerin de olabileceğini belirtmiştir. Lee bu kuramın temel bileşenlerini pozitif, negatif ve nötr olacak şekilde kategorize etmiştir. Pozitif faktörler bireylerin yerlerinde kalmasını sağlayan faktörlerdir. Negatif faktörler bireyleri göçe zorlayan faktörlerdir. Göç üzerinde herhangi bir etkisi olmayan faktörler ise nötr olarak belirtilmiştir. Varış yerleri için de benzer şekilde kategorize yapmak mümkündür. Genel olarak faydalı bir göç ortamının herkes için çekici, kötü bir göç ortamının ise herkes için itici olduğu söylenebilmektedir. Bu durumda aileler arasında ailenin demografik yapısına göre farklılık olabilmektedir. Örneğin, öğrencisi olan aileler iyi bir okul iklimi ararken öğrencisiz aileler için böyle bir ihtiyaç söz konusu değildir. Yani pozitif ve negatif faktörler ailelere ve bireylere göre değişebilmektedir. Bireyleri ve toplumu etkileyen istihdam imkânı, sosyal ortam gibi pozitif faktörler ile depresyon, ekonomik bunalım, savaş gibi negatif faktörlerin toplum için aynı anlamı ifade ettiği söylenebilmektedir (Lee, 1966: 50).

Türkiye'de 1950 yılından sonra ivme kazanan kırsaldan kente doğru yaşanan göçler, kentlerde yoğun nüfus artışına, gecekondulaşmaya, işsizliğin artmasına, kültürlerarası çatışmaya ve asayiş olaylarının artmasına sebep olmuştur (Güreşçi, 2010: 80). Özellikle gecekondulaşmanın oluşmasıyla çarpık kentleşme hız kazanmıştır. Bütün bu faktörler kentlerin çekici gücünün itici güce dönüşmesine sebep olmuştur. Kırsal alanda ise nüfus azalmış ve kırsaldaki bireyler için yeni fırsatlar oluşmuştur (Güreşçi & Yurttaş, 2008: 47-54). Kırsal alanlarda yol şartlarının iyileştirilmesi, sağlık, eğitim, istihdam gibi imkânların artmasıyla kırsal alanlar çekim merkezi haline gelmiştir. Devlet eliyle uygulanan tarım politikaları, gelir getirici proje destekleri de tersine göçü teşvik etmiştir. Tersine göçü bu açıdan ele almak konunun daha iyi anlaşılması bakımından yararlı olacaktır. Tarih boyunca meydana gelen kıtlık, doğa kaynaklı afetler, ekonomik bunalım gibi sebepler göçleri hızlandırmıştır. Örneğin Rusya'da 1917 ile 1927 yılları arasında kentlerden kırsal alanlara doğru göçler yaşanmıştır (Tezcan, 2009: 37-42).

2. Yöntem

Bu çalışma Bitlis ili Tatvan ilçesine doğru gerçekleşen tersine göçün sosyolojik boyutları çerçevesinde şekillenmiştir. Çalışmanın amacı; Bitlis ili Tatvan ilçesine doğru gerçekleşen tersine göçün oluşmasına sebep olan etkenleri tespit etmek; tersine göçün Tatvan ilçesi üzerindeki rolünü ve ortaya çıkardığı durumları ortaya çıkarmaktır. Bu amaçla daha güvenilir veriler elde etmek için çalışmada nitel yöntem kullanılmıştır. Nitel araştırmada sosyal olaylar, doğal ortamlarda yapılan gözlem ve görüşmeler neticesinde elde edilen verilerin yorumlanmasıyla değerlendirilmektedir. Araştırmacı veri toplama sürecine aktif olarak katılarak edindiği farklı deneyimlerle araştırma verilerini tek bir tekniğe bağlı kalmadan birden fazla teknikle detaylandırabilmektedir (İslamoğlu 2009: 180-181). Çalışmanın uygulama aşamasında tersine göçün sosyolojik boyutlarını ortaya çıkarmak için göç eden aile bireyleriyle yüz yüze görüşmeler yapılmış ve tersine

göçün nedenleri ile göç ettikleri yerlerdeki entegrasyon sürecinde yaşadıkları problemler analiz edilmeye çalışılmıştır.

Çalışma Tatvan özelinde gerçekleştiği ve çalışmada nitel yöntem tercih edildiği için sınırlı bir örneklem üzerinden veriler elde edilmiştir. Çalışmanın evrenini Bitlis İli Tatvan ilçe merkezine ve köylerine 2020 yılından günümüze tersine göçle gelmiş aileler oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini ise basit rastlantısal örneklem tekniğiyle bu ailelerden seçilen 16 aile oluşturmaktadır. Basit rastlantısal örnekleme, evrendeki bütün birimlerin homojen olduğu ve her bir birimin örneklem olarak eşit şekilde seçilme şansına sahip olduğu örneklem türüdür. Yakın ve geniş çevremizde yaşayan ve Tatvan ilçesine göçle geldiğini bildiğimiz çok sayıda aile mevcuttur. Örnekleme seçilen aileler, göçle gelen ailelerden rastgele seçilmiştir. Veriler 16 ailede anne ya da babayla yarı yapılandırılmış görüşme formuyla yüz yüze yapılan görüşmeler sonucunda elde edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme sonucunda elde edilen veriler tematik analiz tekniğiyle yorumlanmıştır. Tematik analiz nitel verilerdeki temaları tanımlamak ve anlam örüntülerini ortaya çıkarmak için kullanılan bir tekniktir (Clarke ve Braun, 2013: 120-123). Çalışma kapsamında veri elde etmek için hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu özgün bir biçimde hazırlanmıştır. Bu görüşme formuyla göçe zorlayıcı ve çekici etkenler, katılımcıların sosyal ve ekonomik durumu, tersine göçün meydana getirdiği psikolojik etki ve göçün Tatvan ilçesi üzerindeki rolünü belirlemeye dönük sorgulamalar yapılmıştır. Katılımcıların kırsaldan kentlere ilk göç nedenleri ve tersine göç süreçleriyle ilgili verilerin elde edilmesi hedeflenmiştir.

Çalışmada dokuz erkek katılımcı ve yedi kadın katılımcıyla görüşülerek cinsiyet dengesi sağlanmaya çalışılmıştır. Toplamda 16 katılımcıyla yüz yüze görüşme gerçekleştirilmiştir. Her bir katılımcıya gerçek bilgileri dışında takma isim ve soy ismi simgeleyen baş harfler, yaş ve cinsiyet (KM, 49, E) olacak şekilde kodlar verilerek katılımcılar simgelenmiştir. Yedi katılımcıyla yapılan bireysel görüşmede ses kaydı alınmıştır. Dokuz katılımcıyla yapılan görüşmede uygun ortam sağlanamadığı için ses kaydı alınamamıştır. Dokuz katılımcıdan elde edilen veriler için ayrıca veri formu düzenlenmiştir. Katılımcılar sosyal profil yönüyle yaş bakımından 35 ile 55 yaş aralığında değişkenlik göstermektedir. Katılımcıların tamamı Bitlis doğumlu olanlardan oluşmuştur. Eğitim durumları açısından katılımcıların çoğu ilkokul mezunu ya da okur-yazar olmakla birlikte aralarında ortaokul, lise ve lisans mezunları da vardır.

3. Bulgular

Tablo 2: Yarı Yapılandırılmış Görüşme Yapılan Katılımcıların Demografik Bilgileri

Görüşmeciler	Meslek	Cinsiyet	Yaş	Eğitim Durumu	Medeni Durumu
BB	Çiftçi	Erkek	44	İlkokul	Evli
KM	Tekstilci	Erkek	49	Lisans	Evli
ŞU	Terzi	Erkek	41	İlkokul	Evli
EU	Terzi	Erkek	43	Ortaokul	Evli
TU	Ev Hanımı	Kadın	51	Okur- Yazar	Evli
CU	Ev Hanımı	Kadın	40	İlkokul	Evli
GM	Ev Hanımı	Kadın	38	İlkokul	Evli
EÖ	Emekli	Kadın	55	Lise	Dul
Tİ	Ev Hanımı	Kadın	37	Okur- Yazar	Evli
MA	Ev Hanımı	Kadın	35	İlkokul	Evli
KP	Ev Hanımı	Kadın	38	Okur- Yazar	Evli
ÖÜ	Tekstil İşçisi	Erkek	35	Lise	Evli
EB	Serbest Meslek	Erkek	38	Lise	Evli
YÇ	Esnaf	Erkek	37	İlkokul	Evli
İG	Emekli	Erkek	50	Lise	Evli
TN	Terzi	Erkek	54	İlkokul	Evli

3.1. Bitlis İlinden Göç Etme Nedenleri

Geçmiş yıllarda belirli sebeplerle zorunlu ya da gönüllü olarak göç sürecini yaşayan bireyler daha çok Bitlis ilinden büyük kentlere göç etmişlerdir. Bu sebeple Bitlis ili Tatvan ilçesine tersine göçle gelenler arasında

İstanbul, Bursa ve Mersin gibi büyük kentlerden gelenler çoğunluktadır. Yapılan görüşmelerde bazı katılımcılar geçmiş yıllarda büyükşehirilere göç etmelerinin sebeplerini aşağıdaki gibi anlatmışlardır:

“Ekonomik sorunlar ve bölgede yaşanan güvenlik sorunları sebebiyle göç ettik” (KM, 49, E).

“Köydeydik. İş gücü yoktu. İlkokuldan sonra okuyamadık. Terör olayları başlamıştı. Maddi yoksulluktan ve güvenli ortamda yaşamak için ailece göç ettik” (ŞU, 41, E).

Katılımcılar geçmişteki göç süreçlerini değerlendirirken işgücü arzı ve güvenlik kavramları üzerinde durmuşlardır. Katılımcıların büyük bir kısmı bekârken ailesiyle birlikte ya da tek başına göç ettiğini ifade etmiştir. Bazı katılımcılar yapılan görüşmede bu konu hakkındaki düşüncelerini şu sözlerle dile getirdiler:

“Okul okuyamadık. Burada iş imkânları da olmadığı için İstanbul'a göç etmek zorunda kaldık” (EU, 41, E).

“Ekonomik sebeplerden dolayı göçtük” (KM, 49 E)

“Burada geçinemedik eşim taş ustasıydı. Dedik oraya gidelim, ekip gelmişti bizim mahallenin camisini yapmak için. Adamlarla beraber oraya gitti. On iki ay orada çalıştı, baktı ki iyi gidiyor. Çok şükür güzel gidiyordu. Eşim geldi bizi de aldı gitti” (TU, 51, K).

Yapılan görüşmelerde tersine göçle gelen ailelerin geçmişte bölgede yaşanan terör olayları, iş imkânlarının oldukça kısıtlı olması, eğitim ve sağlık koşullarının yeterince iyi olmaması gibi nedenlerle bir dönem gönüllü ya da zorunlu olarak göç ettiği tespit edilmiştir. Göç edenlerin çoğunun genç nüfus olması özellikle kırsal alanda o dönem için genç nüfusun azalmasına sebep olmuştur.

3.2. Tersine Göçe Sebep Olan İtici ve Çekici Faktörler

Büyükşehirlerde her geçen gün artan nüfus yoğunluğuyla birlikte konut sıkıntısının yaşanması, kira artışları ve asgari ücretin maddi ihtiyaçları karşılayamaması gibi sebepler tersine göçün itici faktörlerini oluşturmaktadır. Göçle gelenlerin bir kısmı yeterince ekonomik sermayeye sahip olduğu için kendi işini kurabilmiştir. Tatvan'da küçük bir tekstil atölyesi açarak kendi işini kuran bir katılımcı ilçeye dönüş sebebini şöyle ifade etmiştir:

“İstanbul'da tekstil atölyem vardı. Asgari ücretin yüksek oranda artması, sektöre olan talebin azalması, pazar alanı bulamama gibi sebeplerle atölyemizi kapattık. İş yapamaz durumu gelmiştik. Ayrıca engelli bir çocuğum var. Onun da psikolojik sağlığını düşünerek Tatvan'a yerleştim” (TN, 54, E).

Yukarıdaki görüşme notu incelendiğinde TN'nin İstanbul'daki tekstil atölyesinin ekonomik zorluklarla karşılaşması ve engelli çocuğunun psikolojisinden dolayı Tatvan ilçesine göç ettiği görülmektedir. İlçe merkezine yerleşenlerin bir kısmı önceki yerde de tekstilde çalıştıkları için tekstil atölyelerinde çalışmayı tercih etmiştir. Tekstil atölyesinde çalışan bir katılımcı göç sürecini şu sözlerle açıklamıştır:

“Ev sahibi bizi evden çıkardı. Bütçemize göre ev bulamadık. Bulduğumuz evlerde çok kötüydü. Tatvan'da evimiz vardı. Eşim tekstilde çalışıyordu. Aldığı maaş anca kiramıza yetiyordu. Burada da tekstil atölyeleri olunca eşimle buraya dönmeye karar verdik” (CU,40, K).

“Ev kiralari çok arttı. Orda tekstilde çalışıyordum. Sadece ben çalışıyordum. Geçim yapamadım. Burada da tekstil atölyesi açıldı. Bizim köylüler açmıştı. Ben de onlarla çalışmak için geldim” (ÖU, 35, E).

Büyük şehirlerdeki nüfus yoğunluğundan kaynaklı konut sıkıntısının yaşanması ve mevcut konutlardan talep edilen kiralaların yüksek olması gibi etkenler bireyleri tersine göçe zorlamıştır. Genel olarak geçim sıkıntısı sebebiyle göç edilmesine karşın, yeterince ekonomik sermayeye sahip olup memleket özlemi sebebiyle dönenler de bulunmaktadır.

“Ekonomik olarak önemli sorunum yoktu. Yönetici olarak çalıştığım için yüksek oranda maaş alıyordum. Herhangi bir geçim sıkıntısı falan da yaşamadım İstanbul'da. Evet, ben birkaç yüksek Türkiye'deki sayılı firmalardan sayacağım şirketlerde holdinglerde yöneticilik yaptım. İstanbul'dan köye dönmeme hem sosyal yaşam hem de İstanbul'daki trafik yoğunluğu ve iş stresi sebep oldu. Doğayla iç içe olmak istedim. Daha sağlıklı bir yaşam sürmek için İstanbul'dan köye göç ettik. Bölgedeki güvenlik sorunlarının giderilmesi ve ekonomik anlamda da güçlendiğinden dolayı memleket, köyüme göç etmeyi uygun gördüm” (KM, 49, E).

Bölgedeki terör ve toplumsal olayların azalmasıyla birlikte devlet eliyle yapılan istihdam teşvikleri tersine göçün çekici faktörleri arasındadır. Bireylerin belli bir sosyal ve ekonomik sermayeye sahip olması da memleketlerine dönmelerinde destekleyici bir faktör olmuştur.

“İstanbul’da gıda sektörüyle uğraşıyordum. Çiğköfte imalatı yapıp belli noktalara gönderiyordum. İstanbul’daki nüfus yoğunluğunun artması, güvenli ortamın azalması gibi sebeplerle ailece bir yere gidemiyorduk. Aynı işi Tatvan’da da yapalım dedik. Memleketi özlemiştik. Memlekete katkımız olsun istedik. Aslında Bitlis’in köyünden göç etmiştik. Tatvan iş gücü anlamında bölgede iyi bir konumda olduğu için burayı tercih ettik. İmalathanemizi buraya kurduk” (YÇ, 37, E).

“İstanbul’da çok fazla dışarı bile çıkmıyorlardı. Evde kapanıktılar, burada arkadaşları var. Köye gidip geliyoruz hani. Akrabalar var arkadaşlar var daha iyi yani” (EU, 41, E).

Geçmişte köylerden büyükşehirlerle göç edenlerin çoğu döndüklerinde Tatvan ilçesinin sosyoekonomik ve coğrafi konumunu göz önünde bulundurarak Tatvan ilçesine yerleşmeyi tercih etmiştir. Köyde babadan kalma ev ve tarım arazisine sahip olanlar genel olarak köylere yerleşmiştir. Köye yerleşenler tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır.

“Köyde babadan kalma ev, tarım arazileri vardı. Hayvanlar için barınak da vardı. Hayvancılık da yapıyorum. Bunlar işimi kolaylaştırdı” (ŞU, 41, E).

“Hem yani İstanbul’dan köye dönüşte ekonomik anlamda bir sıkıntı çekmeyişi ve köyde kırsal yaşamı sevdiğim için öyle diyelim. Yani memleket özlemi, kırsal yaşama olan bağlılığım öyle diyeyim yani. Köyde bağ, bostan işleriyle uğraşıyorum” (KM, 49, E).

Köye yerleşen bireyler için tarım ve hayvancılık gibi alanlarda devlet destekli projeler bulunmaktadır. Bu destekler köyde yeterli miktarda tarım arazisi olanlar için büyük bir fırsat sunmaktadır. Tersine göçle gelen aileler arasında özel çocuklara sahip olan aileler de bulunmaktadır. Bu aile bireyleri için memleketin yer aldığı bölge iklimi ve yakın çevre faktörü göç için çekici faktörler arasındadır. Emekli olup özel bir çocuğa sahip olan ve Tatvan ilçesine dönen bir katılımcı ise kendisini şöyle ifade etmiştir:

“Engelli bir kızım var. Sosyal çevresi yoktu. Tanıdık çevre uzaktaydı. Memleket havası da kızıma iyi geliyordu. Önceleri yaz aylarında izin alıp geliyordum. Emekli olunca da tamamen buraya yerleştik” (İG, 50, E).

Katılımcımızın da ifade ettiği gibi geçmişte işsizlik ve güvenlik sebebiyle göç edenlerin memleketleriyle olan bağlarını devam ettirdikleri ve uygun ortam oluşunca da memleketlerine döndükleri anlaşılmıştır. Özel çocuklara sahip ailelerin ekonomik faktörlerin yanında sosyal faktörleri de hesaba katarak tersine göç kararı verdiği değerlendirilmiştir.

“Hasta bir çocuğum var. Buranın havasının ona iyi gelmesi ve burada da tedavilerini sürdürebildiğimiz için Tatvan’a taşındık” (GM, 38, K)

“Orada iş kazası geçirince çalışmaz oldu. Mecbur tekrar geri döndük. Şu an çalışmıyor. Şu an kalbinde stent var, bir de vertigo var başında başlaması yükseklerle çıkamıyor onun için” (TU, 51, K).

Tedavi amaçlı göçler genel olarak kısa süreli olmakla birlikte uzun bir tedavi süreci gerektiren hastalık durumları da olabilmektedir. Ailelerin hasta bireylerini memleketlerinde tedavi edebilmeleri hem ekonomik hem de psikolojik açıdan önemli bir avantaj sağlamaktadır. Tatvan ilçesinin sunmuş olduğu sağlık imkânlarının eskiye göre oldukça ileri düzeyde olması, bölge ikliminin bazı hastalara iyi gelmesi gibi etkenler bazı aileler için çekici etken olmuştur.

3.3. Tersine Göçle Gelen Ailelerin Karşılaştıkları Sorunlar

Göç eden aile bireylerinden öğrenci olanların çoğunun okul iklimine ve sosyal çevreye alışmada güçlük yaşadığı tespit edilmiştir. Buna karşılık okul çağında olmayan çocukların sosyal yaşama daha kolay uyum sağladığı anlaşılmıştır. İstanbul’dan gelen bir katılımcı okul ile ilgili yaşadığı sorunu şu sözlerle anlatmıştır:

“İlk geldiğimizde okul bulamadık. Anadolu Lisesinden buradaki Anadolu Lisesine geçiş yapamadık. Önce İmam Hatibe oradan da iki okul değiştirdik. Çocuk biraz uyum sorunu yaşadı. Sonradan alıştı” (EU, 43, E).

“Hani çocuklar biraz sıkıntı çekti. Arkadaş ortamında okul ortamı için onlarda biraz sıkıntı çektik. Başka bir sorun yoktu çok şükür. Sadece o alışma süreci vardı çocuklar için” (CU,40, K).

Aileler, sosyal çevreye uyum noktasında ilk zamanlar zorlandıklarını ifade etseler de ekonomik anlamda büyükşehirlere göre daha rahat bir yaşam sürdürdüklerini söylemişlerdir. Sosyal çevreye ve okul iklimine uyum sağlamada güçlük yaşayan öğrenciler için ilgili okulun rehberlik servisinden destek alındığı ifade edilmiştir. Ayrıca bazı ailelerin çocuklarını doğayla buluşturmak için hafta sonlarını köyde geçirdiklerini belirtmişlerdir. İlçeye yatırım amaçlı dönen bazı insanların yatırım teşvikleri noktasında yeterince bilgi sahibi olmadığı için bazı kamu kurum ve kuruluşlarıyla bürokratik sorunlar yaşayabilmektedir. İstanbul’dayken çığköfte imalatı yaptığını söyleyen bir katılımcı personel teşvik programıyla ilgili yaşamış olduğu süreci şu sözlerle paylaşmıştır:

“İşkur’un verdiği istihdam teşviki programı kapsamında İşkur’a müracaat ettim. Uygun görülmedi. Eleman sayısı az olduğu için şartların uygun olmadığını belirttiler. Ben işyeri açan herkese destek verildiğini biliyordum. Bu anlamda biraz sıkıntı yaşadım ama işimi kurdum” (YÇ, 37, E).

Köy yaşamı doğal yaşam olarak çok faydalı olsa da kent yaşamından köy hayatına dönen bireylerin zorlu köy yaşamına uyum sağlamada güçlük yaşayabileceği göz ardı edilmemelidir. Köye yerleşenler köylerinde okul ve sağlık ocağı olmadığı için sağlık hizmetleri ve çocukların eğitimiyle ilgili güçlük yaşadığını ifade etmiştir. Büyükşehirlerden gelip köy yaşamına uyum sağlama süreci birçok noktada sancılı olabilmektedir.

“Köyde okul olmadığı için çocukların eğitimi sorun olmuştu. Daha sonra köydeki çocukların taşınmalı eğitimle okula gittiğini söylediler. Bu şekilde okula devam ettiler” (ŞU, 41, E).

“Çocukların eğitimi ile ilgili şu an burada taşıma eğitim sisteminde devlet okullarında yapıyor. Çocuklarımdan öğrencim var. Şu an çocuklarımdan 4 tanesi öğrenci. Taşınmalı eğitimle çocuk lisede olan yurttaki kalıyor. Devlet yurdunda geri kalanları taşınmalı eğitim görüyor” (KM, 49, E).

İlçe merkezine yerleşenler kısa süreli işsizlik ve sosyal uyum sorunu yaşamıştır. Bazı katılımcılar hemen iş bulamadığını ve bu süreçte sosyal yardım aldığını belirtmiştir. Hanesi kalabalık olan ve geliri asgari ücret çalışan bazı ailelerin sosyal yardım almaya devam ettiği görülmüştür. İstanbul’dan çocuğunun rahatsızlığı sebebiyle gelen bir katılımcımız iş bulana kadarki süreci şu sözlerle anlatmıştır:

“Eşim ilk başta iş bulamadı. Ailesinin desteği ve sosyal yardımlarla geçindik. Eşim şimdi asgari ücretle çalışıyor. Çocuğun tedavisi için arada sosyal yardım alıyoruz” (GM, 38, K).

“Valla şu anda benim şu anda güvence, sağlık, güvencem yok. O yüzden yani şu anda zaten elektrik olsun, doğal gaz olsun alabiliyoruz yani biraz öyle faturalardan” (EU, 43, E).

İlk başlarda iş bulamadığı için sosyal yardım almak zorunda kalan bireyler sosyal yaşama da aktif olarak katılmadığı için ekonomik sorunların yanında sosyal sorunlar da yaşayabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında ekonomik özgürlük ve istihdam edilebilme aile bireylerinin sosyal entegrasyonunda önemli bir faktör olmaktadır.

Sonuç ve Tartışma

Geçmişte Neo- klasik yaklaşımda da ifade edildiği gibi işgücü arzı sebebiyle zorunlu göçe maruz kalmış bireyler kendi memleketleriyle olan sosyal bağlarını koruma çabası içerisinde olmuşlardır. Bu durum sosyal ağ teorisiyle bağdaşmaktadır. Büyükşehirlerdeki insanların nüfus yoğunluğu ve hayat pahalılığı gibi sebeplerle kentten ayrılmak istemesi ve kırsal alanlardaki güvenlik olaylarının azalmasıyla birlikte istihdamı

arttırıcı teşvik programlarının da hayata geçirilmesi tersine göç kavramının itme-çekme kuramı çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği sonucunu ortaya çıkarmıştır. Tersine göçle gelen nüfusun çoğunun genç ve çocuk olması Tatvan ilçesindeki demografik yapıya olumlu yansımıştır. Okul olmayan köylerde özellikle ilkokul çağındaki çocukların taşınmalı eğitimle ya da yatılı olarak eğitim hizmeti almaları, eğitimde fırsat eşitliğini sağlama noktasında yetersiz kalmaktadır.

Vedat Yılmaz tarafından 2018 yılında yapılan bir çalışmada Bitlis ilinden batı illerine doğru gerçekleşen iç göçe neden olan unsurlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada nicel yöntem kullanılmış iki yüz seksen katılımcıyla görüşülmüş ve SPSS programı kullanılarak veriler analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda insanların geçmişte Bitlis ilinden göç etmesinde işsizlik, terör olayları, sağlık ve eğitim imkânlarının yetersizliği gibi nedenlerin ön plana çıktığını saptanmıştır. Bu çalışmada ortaya çıkan sonuçlar Bitlis ili Tatvan ilçesine doğru gerçekleşen tersine göçün nedenleri başlıklı çalışmamızın bir bölümünü oluşturan Bitlis ilinden göçün sebepleriyle ilgili elde ettiğimiz bulgularla örtüşmektedir.

Vedat Yılmaz çalışmanın sonucunda Bitlis ilinde insanları tersine göçe teşvik edici yatırımların yapılmasını ve Van Gölü havzasının turizm potansiyelinin artırılması gerektiğini; özellikle organize sanayi bölgesinin kurulmasının Bitlis iline tersine göçü arttıracığını ve insanları Bitlis ilinde tutucu pozitif faktörleri meydana getireceğini belirtmiştir. Nitekim 2020 yılından sonra Bitlis iline doğru gerçekleşen tersine göçün nedenleri başlıklı bu çalışmamızda Bitlis ili Rahva yerleşkesine organize sanayi bölgesinin kurulmuş olmasının yanı sıra devlet eliyle İşkur kapsamında işletmelere yönelik yapılan işbaşı eğitimi programlarının ve vergi muafiyetlerinin sanayileşmenin artmasında ve iş gücü arzının oluşmasında etkili olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Bu çalışma Vedat YILMAZ tarafından 2018 yılında yapılan “İç Göçün Nedenleri ve Değerlendirilmesi: Bitlis İli Örneği” başlıklı çalışmada elde ettiği bulguları destekleyici ve tamamlayıcı niteliktedir.

Öneriler

Köylerdeki nüfus yoğunluğu, köyler arası mesafe ve coğrafi konumları göz önünde bulundurularak köylerdeki sağlık ocakları sayısının artırılması gerekmektedir. Planlama yapılırken uzak köylerdeki öğretmenlerin ve sağlık çalışanlarının barınma ihtiyaçları karşılanmalıdır. Eğitim ve sağlık alanında yapılacak olan iyileştirmeler insanları köye dönmeye teşvik edecektir. Özel çocuklar için spor faaliyetleri yapabilecekleri alanlar oluşturulmalı ve sosyal entegrasyonlarını destekleyici faaliyetler yapılmalıdır. Göçle gelen aile bireylerinin sosyal, psikolojik ve kültürel yönden desteklenmesi için ilçede bu alanda hizmet veren kurum ya da kuruluşların kapasitesinin ve faaliyetlerinin artırılmasının toplumsal bütünleşme açısından faydalı olacağı düşünülmektedir.

Yazarın Beyanı

Araştırmacıların katkı oranı beyanı: Çalışma tek yazar tarafından yapılmıştır.

Etik Kurul Kararı: Çalışma kapsamında herhangi bir etik kurul izni alınmamıştır.

Çatışma beyanı: Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve teşekkür: Çalışma herhangi bir destek almamıştır. Teşekkür edilecek bir kurum veya kişi bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Cassarino, J. P. (2004). Theorising Return Migration: Theoretical Approach to Return Migrants Revisited. *International Journal on Multicultural Societies*, 6(2),253-279.
- Chacko, E. (2007), Beyin Göçünden Beyin Kazanımına: Hindistan'ın Küreselleşen Yüksek Teknoloji Şehirleri Bangalore ve Haydarabad'a Tersine Göç. *Geojournal Dergisi*, 68, 131-140.
- Clarke, V. & Braun, V. (2013) Teaching thematic analysis: Over-coming challenges and developing strategies for effective learning. *The Psychologist*, 26(2),120-123.
- Çağlayan, S. (2006). Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (17), 67-91
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2000). <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Kirsal-Kalkinma-OIK-Raporu.pdf>
- Dumon, W. (1986). Problems Faced by Migrations and Their Family Members, Particularly Second Generation Migrants, in Returning to And Reintegrating into Their Countries of Origin: *International Migration*, 24 ,113-128.
- Güllüpinar, F. (2016) "Almanya'da Göçmen Politikaları ve Türkiyeli Göçmenlerin Trajedisi: Yurttaşlık, Haklar ve Eşitsizlikler Üzerine". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1): 1-16.
- Güreşçi, E. (2010). Türkiye'de Kentten-Köye Göç Olgusu. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 11(1), 77-86.
- Güreşçi, E. & Yurttaş, Z. (2008). Kırsal Göçün Nedenleri ve Tarıma Etkileri Üzerine Bir Araştırma: Erzurum İli İspir İlçesi Kırık Bucağı Örneği. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 14(2), 47-54.
- Ekici, S & Tuncel, G. (2015), Göç ve İnsan. Birey ve Toplum, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 9-22.
- İslamoğlu, H. (2009). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Beta.
- İslamoğlu, E. & Yıldırım, S. & Benli, A. (2013). Türkiye'de Tersine Göç ve Tersine Göçü Teşvik Eden Uygulamalar: İstanbul İli Örneği. *Sakarya İktisat Dergisi*, 2(4),68-93.
- Kepenek, E.B. & Uğuzman, T. (2018). Haydi, Köyümüze Geri Dönelim! Tersine Göçün Sosyoekonomik Etkileri: Yeniol Köyü Örneği. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 40(2),11-36.
- Lee, E. S. (1966). A Theory of Migration. *Demography, Population Association of America*,3(1),49-50
- Özcan, E (2017). Çağdaş Göç Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme. *İş ve Hayat Dergisi*, 2 (4), 183-215.
- Özer, İ. (2004), Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme, Ekin.
- Ritzer, G. (2011). Küresel Dünya, (P. Melih, Çev.), Ayrıntı.
- Tezcan, M. (2009). Kentten Köye Göç. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 22(1), 37-42.
- Todaro, M. (1969). A Model of Labor Migration and Urban Unemployment in Less Developed Countries. *The American Economic Review*, 59(1).138-148
- Yalçın, C. (2004). Göç Sosyolojisi, Anı.
- Yılmaz, Ö. (2014). Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri, *Turkish Studies Dergisi*, 9(2). 1685-1704
<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> 24.04.2024
<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> 24.04.2024